

≡ Eesti
≡ Kontsert

ESTONIAN
MUSIC CENTRE

Koomikute taplus

admirals

Eesti Kontserdi hooaja peatoetaja

admirals.group

K 13. NOVEMBER 19.00 Pärnu kontserdimaja
N 14. NOVEMBER 19.00 Estonia kontserdisaal
R 15. NOVEMBER 19.00 Vanemuise kontserdimaja

Koomikute taplus

Querelle des bouffons

Kumb on parem, kas itaalia või prantsuse ooper?

Maria Valdmaa sopran

Tõnu Oja vahetekstid

Hortus Musicus

Kunstiline juht **Andres Mustonen**

KAVA

Claudio Monteverdi (1567–1643)

Proloog ooperile „Orpheus“ (1607)

„Ma olen Muusika, mu sulnid helid
te heitund südameisse toovad rahu,
kord raevusööstu, kord armastuse
võin süüdata ka kalgimates meeltes.“

„Nümf kaebus“ / „Lamento della Ninfa“ („Madrigali guerrieri e amorosi“,
Libro VIII 1638)

„Kus on truudus, mida armsam mulle töotas?
Taevas, too ta tagasi või lase mul siinsamas surra.“

Jean-Baptiste Lully (1632–1687)

Armide aaria ooperist „Armide“ (1686)

„Enfin, il est en ma puissance“
„Lõpuks on ta mu meelevaldas,
see saatuslik vaenlane, ülbe võitja.
Tahan läbistada tema võitmatu südame.
Las ta tunneb kogu mu raevu.“

„Türgi marss“ ballett-komöödiast „Kodanlasest aadlimees“ („Le bourgeois
gentilhomme“, 1670)

Georg Friedrich Händel (1685–1759)

Aaria oratooriumist „Ülestõusmine“ („La Resurrezione“, 1708)

„Cosi la tortorella“
„Nii nutab ja kaebleb turteltuvi, sest usub, et tema kaaslane on
pesast röövitud.
Aga kui ta kuuleb teda naasmas, asenduvad tema oiged röömsa
kudrutamisega.“

Joseph Bodin de Boismortier (1689–1755)

„Do, do, l'enfant do“ / „Äiu-äiu lapsuke, jää ruttu magama“

Jean-Baptiste Lully

Koeraajajate ja muusikute stseen ballett-komöödiast „Elise printsess“
(„La Princesse d'Élide“, 1664)

Jean-Philippe Rameau (1683–1764)

Télaire'i aaria ooperist „Castor et Pollux“ (1737)

„Tristes apprêts, pâles flambeaux“
„Kurb ootus, kahvatud tõrvikud.
Päev kohutavam kui pimedus.“

Stseen ooperist „Galantsed indialased“ („Les Indes galantes“, 1735)

„Forêts paisible“
„Rahulikud metsad, kus ükski mõttetu iha ei häiri kunagi meie südant.
Oo, taevas! Sa lõid nad rahu ja süütuse pelgupaigaks!
Ah, kas saaksime olla õnnelikud, kui ihaldaksime midagi muud?“

Giovanni Battista Pergolesi (1710–1736)

Duett lühiooperist „Teenijanna-käskijanna“ („La serva padrona“, 1733)

„Lo conosco a quegli occhietti“
Serpina: „Mu kaasa, mu särasilmne vanake – isegi kui ütlete ei, ütlete
mulle ikkagi jah.“
Uberto: „Minu vastus on „ei““
Serpina: „Mu kallis kaasa.“
Uberto: „Oh, taevas aita! Sa ei saa mind.“

Jean-Baptiste Lully

„Kuninga magamiskambri triod“ („Trios pour le coucher du Roi“, 1705)

Menuett

„Dans nos bois Silvandre s'escrrie“ / „Meie metsas nutab Silvandre“

Jean-Jacques Rousseau (1712–1778)

Duett lühiooperist „Külanõid“ („Le Devin du village“, 1753)

„A jamais Colin je l'engage“

„Igavesti ma annan Teile, Colin, oma südame ja oma truuduse.

Las magus abielu ühendab meid.

Armastagem alati jäägitult; armastus olgu meile seaduseks.“

Jean-Philippe Rameau

Entrée ooperist „Les Boréades“ (1764)

**FORCUS
MUSICUS**

Andres Mustonen viiul, kunstiline juht

Melissa Jõesaar viiul

Johanna Vahermägi viiolo

Anto Önnis tenor, löökpillid

Tõnis Kaumann bariton, löökpillid

Riho Ridbeck bass, löökpillid

Olev Ainomäe pommerid, plokkflöödid, oboe

Tõnis Kuurme *dulcian*, plokkflöödid

Imre Eenma *viola da gamba*

Taavo Remmel kontrabass

Ene Nael klavessiin

Robert Staak lauto

Koomikute tapluse (*Querelle des Bouffons*)

puhkemise ajendiks oli Eustacchio Bambini itaalia näitetrupi poolt Kuninglikus Muusikaakadeemias (Pariisi Ooperis) 1752. aasta suvel esitatud Giovanni Battista Pergolesi koomiline intermetso „Teenijanna-käskijanna“ („La serva padrona“). See jagas Pariisi intelligentsi – ooperipubliku, muusikud ja kirjamehed – kahte lepitamatusse leeri. Vastasseisu on kirjeldatud kui konservatiivide (prantsuse ooperi pooldajad) ja uuemeelsete konflikti. Selles ei puudunud ka päevapoliitiline mõõde. Kuninglik Muusikaakadeemia oli olnud juba pea sajandi vältel kuningavõimu autoritaarsuse ja hiilguse ilminguks. Koomikute tapluse tulemusena ja meelsuse avaldusena kogunesid prantsuse ooperi pooldajad parteris kuninga looži alla ja nende vastased kuninganna looži alla. Prantsuse ooperi peamine advokaat oli Jean-Philippe Rameau. Itaalia ooperit pooldasid teiste hulgas valgustusfilosoofid ja entsüklopedistid Jean-Jacques Rousseau, Denis Diderot ja Friedrich Melchior von Grimm.

Koomikute taplus tõi endaga kaasa paar aastat kestnud kirjutiste ja pamflettide laine, milles tollele ajale omases poeetilises kõrgstiilis naeruvääristati vastaspoolt ja kiideti oma nägemust. Seejuures sageli samadest asjadest risti vastupidi rääkides.

Bambini trupi tähelend Pariisis lõppes Nocolò Jomelli ooperi „Il Paratojo“ läbikukkumisega umbes aasta pärast „Teenijanna-käskijanna“ etendamist. Rousseau kirjutas sel puhul satiirilise pamfleti „Kuningliku Muusikaakadeemia orkestri pillimehe kiri kolleegidele“, milles ta kirjeldas, kuidas itaallased tänu orkestrantide edukale sabotaažile Pariisist minema kihutati.

Koomikute taplus oli prantsuse kodusõda. Itaallasi, peale Bambini trupi, see ei puudutanud. Itaalia ooper domineeris baroki ajal nagu ka hiljem suuremal või vähemal määral terves Euroopas, Madridist ja Londonist Moskvani. Kõikjale eksporditi itaalia heliloojaid ja muusikuid, eriti lauljaid. Superstaaridest primadonnad ja kastaadid rändasid riigist riiki, õukonnast õukonda ja ühest ooperiteatrist teise. Kõige südimat vastupanu itaalia ooperile avaldati Pariisis. See oli poliitiline ja kultuuripatriootiline vastasseis ning selle ajalugu ulatub nn koomikute taplusest palju varasemasse aega.

Prantslastel oli varem tulnud vastu võtta mitmeid kaotatud lahinguid. 17. sajandi alguses külastas kuninganna kutsel Pariisi Giulio Caccini pereansambel Il Concerto Caccini. Giulio Caccini kirjutas ühes oma kirjas: „Tema Majesteedid ja kõik aadlikud kinnitasid, et see oli parim muusika, mis Prantsusmaal eales kõlanud. Seda kuulsin ma kuninga enda huulilt.“

Pariisis laulsid kuulsad Francesca Cuzzoni ja Senesino. Mazarini kutsel läksid Pariisi heliloojad Luigi Rossi ja Francesco Cavalli. Viimane veetis seal kaks aastat. Cavalli ooperiga „Ercole amante“ avati 1662. aastal Tuileries' uus suur teater.

Siiski kujunes Prantsusmaal 17. sajandil välja iseloomulik ooperižanr *tragédie lyrique* (*tragédie en musique*) oma kindla stiili ja vormiga, mis eristas seda itaalia ooperist. Žanri loojaks peetakse Jean-Baptiste Lullyd. Tema ja Rameau vahele jäi veel mitmeid selle žanri väljapaistvaid esindajaid: Marc-Antoine Charpentier, Marin Marais, André Cardinal Destouches, André Campra, Michel Pignolet Montéclair, jt. Erinevalt itaalia ooperitest oli prantsuse ooperis suur roll koori- ja tantsunumbritel. Erinev oli ka häälte valik. Prantsuse ooperis ei kasutatud kastaate, kes olid itaalia ooperi suurimad staarid. Prantsuse ooperi lemmikuteks olid kõrged tenorid (*haute-contre*).

Prantsuse ja itaalia ooperi vaheline sõda puhkes Pariisis uue hooga lõkkele paarkümmend aastat pärast koomikute taplust. Siis olid peategelasteks prantsuse poolelt Christoph Willibald Gluck ja itaalia poolelt Niccolò Piccinni.

Claudio Monteverdi (1567–1643)

„Orpheust“ (1607) peetakse esimeseks „tõeliseks“ ooperiks. Kolmkümmend aastat pärast „Orpheuse“ esietendust esitati Monteverdi viimaseid oopereid Veneetsias Euroopa esimestes avalikes ooperimajades, kuhu igaüks võis pääsme lunastada.

Monteverdi julge helikeel oli mõne kaasaegse jaoks liig. Teoreetik ja helilooja Giovanni Maria Artusi nimetas seda lubamatuks ja tahumatuks. Monteverdi kaitses end, tehes ettepaneku jagada muusika kaheks: vanaks, kuueteistkümnenda sajandi rangeks polüfooniaks (*prima prattica*) ja uueks, vabaks, kontsertlikuks ja tundeliseks (*seconda prattica*).

Jean-Baptiste Lully (1632–1687)

Tõeline ajaloo vingerpuss on fakt, et prantsuse ooperi suurkuju, peamine itaalia mõjude vastu võitleja, oli Firenze sündinud möldri poeg Giovanni Battista Lulli. Temast sai Päikesekuninga lemmik, kes juhtis raudse käega Kuninglikku Muusikaakadeemiat, olles nii Pariisi muusikaelu tõeline isevalitseja. Lully'd kui prantsuse muusika suverääni mäletati veel aastakümneid pärast tema surma. Seepärast on loogiline, et tahtes kritiseerida prantsuse ooperit, võttis Rousseau seitsekümmend aastat hiljem sihtmärgiks nimategelase aaria Lully ooperist „Armide“ – aaria, mis „on terve rahvuse poolt

tuntud ja heaks kiidetud ja mida kõige paremad asjatundjad peavad prantsuse muusika suurimaks meistriteoseks." Rameau vastas Rousseau'le: „Pime ei lähe kritiseerima seda, mida ta ei näe, sest ta teab, et teised näevad.“

Lully ja tema sõber Molière lahutasid Päikesekuninga meelt *commedia dell'arte*'st mõjutatud etendustega, mida esitati kõigepealt õukonnas ja seejärel ka avalikult Pariisi publikule. Kuningliku Muusikaakadeemia suurejoonelised vaatemängud luksuslike kostüümide ja dekoratsioonidega, Prantsusmaa parimate lauljate ja tantsijatega ning keerulise lavatehnikaga maksis kinni Louis XIV. Need vaatamängud olid kuningavõimu demonstratsiooniks. Lully loomingus oma kindla vormi omandanud viievaatuselise lüürilise tragöödia (*tragédie lyrique*) esimese vaatuse sisuks oli tavaliselt mõne suure valitseja või kangelase ülistamine, mis oli looritatud kiitus Päiksekuningale.

Kui prantsuse ooperi kujunemise peategelane oli Itaalias sündinud, siis Londonis oli kõige väljapaistvamaks itaalia ooperi viljelejaks sakslane **Georg Friedrich Händel** (1685–1759). Tema ooperid ja varasemad oratooriumid on itaalia keeles ja itaalia stiilis. Tänapäeval on ta enim esitatud barokkooperi helilooja. Inglaste vastupanu itaalia ooperi sissetungile oli nõrk. Händeli ooperid domineerisid Londonis

mitme aastakümne vältel. Hiljem, kui tal tuli võistelda konkureeriva ooperikompaniiga, olid mõlemal pool peategelasteks ikka itaalia heliloojad ja lauljad.

Joseph Bodin de Boismortier

(1689–1755) on meie ajal suhteliselt vähetuntud, kuid omal ajal oli ta üks populaarsemaid prantsuse heliloojaid. Hästi iseloomustab heliloojat Jean-Benjamin de La Borde oma töös „Essee vanast ja moodsast muusikast“ (1780): „Boismortier tegutses ajal, mil moes oli ainult lihtne ja kerge muusika. Ta kasutas seda suundumust täiel määral ja komponeeris ohtralt aariaid ja duette, mida esitati flöödil, viiulitel, oboedel, torupillidel ja ratslүүradel. Nii kuritarvitas ta oma nootide lihtsameelseid ja arvukaid ostjaid, nii et lõpuks öeldi tema kohta: „Õnnelik on see Boismortier, kelle viljakast sulest sünnib igal kuul valutult uus aaria.““ Boismortier teenis oma muusika müügiga sedavõrd hästi, et võis elada küllaltki luksuslikult sidumata end pikemalt mingi kindla ametipostiga. Pärast helilooja surma oli tema muusika müük veel mõnda aega hea sissetuleku allikas tema tütrelegi.

Jean Philippe Rameau (1683–1764)

oli koomikute tapluses peamine prantsuse poole eestvõitleja. Oma kirjutistega astus ta vastu Rousseau' prantsuse ooperi kritikale.

Rameau oli mitme muusikateoreetilise töö autor. Tema muusikat, eriti harmooniat, süüdistati liiges keerukuses ja kunstlikkuses. Kui Rousseau väitis, et muusikas on peamine meloodia, siis Rameau pidas peamiseks harmooniat, millele meloodia toetub: „Ainult harmoonia sütitab kirgi, meloodia saab oma jõu harmooniast.“ Denis Diderot nimetas Rameau'd „kunstnik-filosoofiks“. Kurioosne on, et parkümmend aastat varem olid Rameau lavateosed põhjustanud Pariisis konflikti konservatiivsete Lully ooperite pooldajatega, kes süüdistasid siis Rameau'd liiges itaalialem buses. Koomikute tapluses tuli Rameau'l kaitsta Lully'd ja prantsuse muusikat ja võidelda itaalia muusika pealetungi vastu.

Giovanni Battista Pergolesi

(1710–1736) komponeeris oma „Teenijanna-käskijanna“ („La serva padrona“) intermediumina, koomilise vahetalana ooperile „Kõrk vang“ („Il prigionero superbo“). Selle esietendus toimus 28. augustil 1733. aastal Napolis. Järgnevatel aastatel iseseisvus aga „Teenijanna-käskijanna“ ja elas oma elu, saades üheks kõige populaarsemaks tolleaegseks koomiliseks ooperiks, mida täna peetakse esimeseks klassikaliseks *opera buffa*'ks, Glucki ja Mozarti koomiliste ooperite eelkäijaks. Esimese kümne aasta jooksul pärast esmalavastust nägi ilmavalgust 24 „Teenija-käskijanna“

eri produktsiooni Itaalias ja Saksamaal.

Jean-Jacques Rousseau

(1712–1778) oli koomikute tapluses kõige valjuhäälem itaalia poole eestvõitleja. Tema prantsuse muusika vaenulikud kirjutised viisid ta äärmuslike järeldusteni. Muuhulgas kirjutas ta, et prantsuse keel on laulmiseks täiesti sobimatu. Oma „Kirja prantsuse muusikast“ („Lettre sur la musique française“, 1753) lõpetas ta järeldusega: „Kokkuvõtvalt pean ütleva, et prantslastel ei ole muusikat ega saagi seda olla. Ja kui neil ka mingi muusika oleks, siis seda halvem neile.“ Seda ei ole Rousseau'le tänaseni andestatud ja reaktsioon kirjale oli ka tol ajal äge. Rousseau' rünnakut prantsuse muusika vastu võeti kui rünnakut Prantsusmaa vastu. Tal kui heliloojal, kelle töid oli Kuninglikus Muusikaakadeemias esitatud, oli pääs Pariisi Ooperisse vaba. Nüüd võeti see privileeg talt ära. Noore Rousseau iidoliks oli Rameau. Kuid konfliktid ja Rameau kriitika tema suhtes muutsid ta hiljem viimase kõige ägedamaks vaenlaseks. Rameau kritiseeris uut notatsioonisüsteemi, mida Rousseau üritas ebaõnnestunult Prantsusmaal juurutada. Peab mainima, et see süsteem levis siiski Aiasse (Jaapanise, Hiinasse), kus seda kasutatakse mõnel pool tänaseni. Rousseau komponeeris Rameau ooperist „Galantsed indialased“

(„Les Indes galantes“) inspireerituna ooperi „Muses Galantes“, mis sai samuti Rameau hävitava kriitika osaliseks.

Rousseau „Külanõid“ („Le Devin du village“) on inspireeritud itaalia intermetsodest ja Pergolesi „Teenijanna-käskijannast“. Lühiooper võeti õukonnas ja avalikkuse poolt vaimustusega vastu. Kuningas Louis XV pakkus Rousseau'le selle eest eluaegset pensioni, kuid kartes kaotada oma sõltumatust, keeldus Rousseau sellest. Järgneva viiekümne aasta jooksul toimus sada „Külanõia“ erinevat produktsiooni. See oli esimene tükki, mida mängiti Pariisi ooperis pärast Bastille' langemist.

Robert Staak

Maria Valdmaa (sopran) on saavutanud rahvusvahelise tuntuse kui hinnatud vana- ja nüüdismuusika esitaja. Ta alustas lauluõpinguid Georg Otsa nimelises Tallinna Muusikakoolis klassikalise laulu erialal ning omandas bakalaureuse- ja magistrikraadi Haagi Kuninglikus Konservatooriumis barokklaulu erialal.

Maria Valdmaa on teinud koostööd nimekate dirigentidega, nagu Tõnu Kaljuste, Kaspars Putniņš, John Butt ja Marcus Creed, ning esinenud solistina tuntud kollektiividega, teiste seas ERSO, Tallinna Kammerorkester, Sinfonietta Rīga ja Hong

Maria Valdmaa. Foto: Kris Moor

Kong Sinfonietta. Lisaks on Maria hinnatud kammermuusikuna – ansamblite Il Gardellino, Dunedin Consort, Vox Luminis, Madalmaade Bachiühing ja Huelgas Ensemble koosseisus on ta üles astunud paljudes Euroopa ja USA mainekates kontserdisaalides.

Maria Valdmaa on välja andnud sooloplaadi „Aberdene 1662“ (ERP, 2020) koos gambamängija Mikko Perkolaga. 2023. aastal tõi ta esiettekandele Tõnu Kõrvitsa vokaaltsükli „Laulud valu allikalt“ metsosopranile, mandoliinile ja keelpillikvartetile, mis on just talle kirjutatud.

Hortus Musicus andis oma esimese kontserdi aastal 1972. Ansambel asutati toonase Tallinna Riikliku Konservatooriumi viiuliüliõpilase Andres Mustoneni eestvedamisel ja on seega omal alal vanim katkematult tänini tegutsev ansambel Ida-Euroopas ja üks väheseid nii pikaealisi terves maailmas.

Sündinud nõukogude-aegse isolatsiooni tingimustes, leidis grupp entusiaste oma nooruslikud energiad ühendades ja vaid minimaalselt väljastpoolt tulevat abi kasutades (kuivõrd seda lihtsalt eriti polnud võtta) Hortus Musicuse oma tee ja näo. Keskne roll ideede generaatorina oli Andres Mustonenil. Tema leppimatus kehtiva režiimi nagu ka muusikas väljakujunenud kivinenud arusaamadega tõukas grupi avastusretkele senitundmatu Bachi-eelse muusika maailma.

Hortus Musicuse musitseerimist iseloomustab ennekõike stambivaba ja loominguline suhtumine meist ajaliselt, ent mitte sisuliselt kaugesse muusikasse. Sattumata küll otseesse vastuollu n-õ autentse või ajalooliselt informeeritud musitseerimislaadiga, ei ole Hortus Musicus seda kunagi pidanud eesmärgiks omaette. Seetõttu kõlavad ansambli kontserdid ja salvestused värskest, arusaadavalt ja jõuliselt – see on tänapäeva inimeste elav muusika.

Juba üle poole sajandi on Hortus Musicus uurinud ja esitanud oma programmides Euroopa 8.–20. sajandi muusikat: gregooriuse laul, *organum*id, keskaegsed liturgilised draamad, hümnid ja motetid, frankoflaami koolkond, itaalia *trecentomeistrid*, 16. sajandi range polüfoonia, prantsuse šansoonid, itaalia madrigalid, *frottolad* ja *villanellad*, suur hulk süite renessansiaegsetest tantsudest üle Euroopa, varajased 17.–18. sajandi sonaadid ja vaimulikud suurvormid, 20. ja 21. sajandi heliloojate (sageli spetsiaalselt Hortus Musicusele loodud) muusika.

Hortus Musicus ei piira end juba ammu ainult Euroopa varajase muusika esitamisega. Piire ületatakse ajaliselt, geograafiliselt ja žanriliselt. Peale klassikalise varajase muusika on ansambli kavades esindatud kaasaegne muusika, džäss ja eksootiliste maade traditsionaalne ja rahvamuusika.

VARSTI TULEKUL

- L **07.12**
kell 16.00 **Värvatorn**
Heinrich Schütz ja tema aeg
Hortus Musicus
- L **21.12**
kell 16.00 **Värvatorn**
Valguseootus
Hortus Musicus
- L **28.12**
kell 16.00 **Värvatorn**
Sajandite tagune jõulumuusika
Hortus Musicus

Hortus Musicuse produtsent: Robert Staak

Eesti Kontsert

Heinrich Schütz ja tema aeg

Hortus Musicus, kunstiline juht **Andres Mustonen**

Saksa barokkmuusika

L 7. DETSEMBER 16.00
Värvatorn

eestikontsert.ee

HOOAJA
PEATOETAJA

admirals

LIVIKO
— anno 1898 —

AUTOPARTNER

Jazz
pesulad

OLEREX

SORAINEN

SELVER
Hea mõte

myfitness
world class gym & studios

 /eestikonsert

 /eesti_konsert

eestikonsert.ee